

Píše Michal Topor

(E*forum, 08. 03. 2017)

Svou knihu ***Mezi ideálem a nahou pravdou. Realismus v českých diskusích o literatuře 1858-1891*** (Praha, Academia 2015) – zhruba z poloviny spočívající ve výkladu, z poloviny druhé v „příloze“, tj. v antologii dobových textů, resp. úryvků z nich, k tomuto výkladu zrcadlově komponované –, **Martin Hrdina** v úvodní kapitole nepokrytě staví jako vykročení k plnější „skutečnosti“, resp. její adekvátnější představě: „Jediná platná interpretace toho, co je realistická literatura, tedy není ani francouzská, ani ruská či německá, není ani měšťanská, šlechtická či proletářská. Skutečné situaci historického horizontu, o který nám v přítomné práci půjde, tedy druhé poloviny 19. století, je blíže představa současné existence radikálně odlišných, v některých otázkách rivalizujících, jinde se naopak stýkajících pojetí realistické literatury, a to i v rámci každého ze zmíněných kulturních okruhů. V každém historickém horizontu existují různé názory na to, která umělecká díla lze považovat za realistické reprezentace skutečnosti, a různé názory na realismus nabývají na důležitosti, nebo ji ztrácejí podle toho, jakou autoritu mají filozofické, estetické či ideologické koncepty v jejich pozadí“ (s. 34).

Po desetiletích různě zaujatého, a tedy komolivého literárněhistorického traktování pojmu (počínaje Janem Máchalem), je podle autora na čase vyslyšet vyzvání pánů Pavery a Turečka (s. 37 /2003/ a 16 /2011/) a konečně věc „realismu“ správně uspořádat – „vytvořit také v bohemistice podmínky pro méně předpojaté modelové uvažování o realističnosti pobřežnové literatury. Je proto třeba poznat lépe souzení o realismu zvláště od padesátých do sedmdesátých let 19. století, oblast reflektovanou v odborné literatuře dosud jen schematicky, a teprve na tomto základě adekvátně popsat cézuru mezi koncepcemi realismu ‚ideálního‘ a ‚kritického‘“ (s. 43). Nejenže tedy autor literárněhistorickou tradici daného pojmu resumuje v trapně vyběravém schématu, de facto ji také sám přejímá, usiluje pouze rehabilitovat (prý) „dosud“ zapuzovanou stranu tradované polarity realismu „ideálního“ (tj. „nepravého“, „konzervativního“) a „kritického“ (tj. „pravého“, „reformního“, „moderního“). Chce být zkrátka spravedlivý, což v jeho pojetí znamená, že dáno za pravdu bude, byť v konfrontaci, všem.

Vstříc „heterogenosti pojímání realismu ve vymezeném období“ staví – inspirován tezemi Panajotise Kondylise – „dvě koordináty“ (či „souřadnice“): slovo „ideální“ nahradil souslovím „synteticko-harmonizující“, druhý pilíř modelu opatřil nadpisem „analyticko-kombinatorické“; toto náradí mu má otevřít cestu k přesnějším a zároveň zpřehledňujícím porozumění „fungování termínu ‚realismus‘“ – nikoli jen v dobové estetické či umělecko-kritické rozpravě, dokonce i v poli „každodenní řeči“ (!; s. 47).

Svémi „diskurzivními analýzami“ (s. 43) autor poté nejprve vykřívá „koordinátu“, již v předmluvě shledal zapovídanou, vytěsňovanou, degradovanou. Konstruuje horizont, na jehož pozadí estetika či poetika „ideálního realismu“, „zjasňované skutečnosti“ či „středu“ – propagovaná v literárním poli zejména pisateli z okruhu měsíčníku *Osvěta* – má dojít smysluplnosti, koherence, ba vyššího posvěcení, má být objevena jako svého času „produktivní a funkční“ (s. 35).

Autorovi nelze upřít chuť pohybovat se v textovém terénu, do něhož se literární historici opravdu příliš nehrnuli. Způsob, jakým své, nejednou cenné nálezy (včetně citací z archivních materiálů) a diferencující postřehy podkládá vytyčenému rámci, však budí pochyby: Jako přidruženou inovaci inherentní svému pojetí věnuje autor posílenou pozornost vztahům české „diskuse o literatuře“ k německému písemnictví, resp. vůbec německému myšlenkovému světu. Konstatováním jejich faktické priority vzhledem k českému „uvažování o realismu ve vztahu k literatuře“ (s. 53) legitimizuje průběžnou orientaci svého výkladu na literární dějepisectví germanistické a uplatnění tamějších interpretací na českou situaci (podobně mají být jiné přenosy argumentace či analogie oprávněny nasazením „obecně středoevropské“ /s. 58/ spojitosti). Některé z takových exkurzů (povýtce mimorakouských, česká německojazyčná scéna zůstala, snad krom poukazu k jednomu Bayerovu textu /s. 83/, ladem) jsou objevné a bylo by jistě možné i užitečné je dalšími výzkumy doplnit a rozvinout, například několikerý poukaz k estetickým inklinacím autorů spjatých s časopisem *Die Grenzboten* a k vlivu jejich názorů v českém prostředí. Řada germanistických upozornění však spíše jen vyztužuje autorovu hypotetickou stavbu vztahovanou k prostředí českému či slouží k propojení mezi citáty, jimiž svou představu o něm ilustruje. Ty přitom jsou distribuovány bez zřetele k chronologii, v patrném přesvědčení o tom, že rehabilitovaná ideová konstelace je rovna mnohaleté dominantní části diskurzu – „hlavnímu proudu“ (s. 93; srov. dále tvrzení o panování /s. 94/, „vsudypřítomnosti“ či kodifikovanosti /s. 103/ některých faset této konstelace) –, kteréžto přesvědčení ale autor dokládá jen spoře: není přitom náhoda, že se v průběhu výkladu pro úryvky opakovaně vrací k týmž textům.

Přechod ke kapitole, jež má vyznačit „analyticko-kombinatorický model rozumění realističnosti literatury“ (s. 141), Hrdina vyřešil vsuvkou odvíjenou z interpretace několika zpodobení figury „náměsíčné“ (především v jedné z novel *Sofie Podlipské*) jako fantazijního zjevu nakonec subverzivního vůči oběma nastoleným modům realističnosti. Potvrzuje tak průběžný akcent svého výkladu: snahu identifikovat pásma faktického souznění („styčné plochy“, s. 247) napříč okruhy, jež české literární dějepisectví povětšinou osvětlovalo jako dočista polemické, relativizovat hrany. Nakonec i poukazy k rychlému modernistickému opuštění nároku „nahé pravdy“ a artikulacím nových cest (manifest *Česká moderna* ovšem byl publikován již v říjnu 1895, nikoli v r. 1896 /s. 244/), stejně jako závěrečná, ačkoli interpretačně citlivá interpretace Mrštíkovy prózy *Santa Lucia* dopomáhají sugesci dojmu, že to, co bylo – v návaznosti na časově vyhrocenou rétoriku – literárněhistoricky tradováno jako ostrý, zásadně předělový spor, na jehož základě byla poté jedna ze stran neprávem vyloučena za hranice „realističnosti“, je spíše nedorozuměním, navíc jen epizodním. Chvályhodná

ochota porozumět dobové řeči o umění vážně ve slepé skvrně rádoby spravedlivé metody, která pozornost zaměřenou k uměleckým projevům samotným nahrazuje – vyjímaje několik vykročení – soustředěním ke komentářům či obecným proklamacím. Nasazená optika postrádá rozměr, tak důležitý pro pochopení kritické a posléze i literárněhistorické distance: problém diskrepance mezi idealizující rozpravou, jejíž logiku se autor pokusil zkonstruovat, a estetickou úrovní, působivostí výsledků s touto rozpravou souznějících.

www.ipsl.cz